

Sociala insatsgrupper

Lokal samverkan för att förhindra ungdomar från att begå brott

Denna publikation skyddas av upphovsrättslagen. Vid citat ska källan uppges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovsmannens tillstånd.

Publikationen finns som pdf på Socialstyrelsens webbplats. Publikationen kan också tas fram i alternativt format på begäran. Frågor om alternativa format skickas till alternativaformat@socialstyrelsen.se

ISBN 978-91-7555-363-4
Artikelnummer 2016-2-11

Publicerad www.socialstyrelsen.se, februari 2016

Förord

Den här rapporten beskriver hur socialtjänsten kan förbereda, genomföra och följa upp ett lokalt arbete med sociala insatsgrupper. Rapporten är en uppdatering av den vägledning som Socialstyrelsen tidigare publicerat 2012.

Sociala insatsgrupper är enligt ett regeringsförslag en lokal samverkansform där insatserna för unga i riskzon att återfalla i allvarlig brottslighet koordineras på individnivå och där stödet till den unge samordnas under ledning av socialtjänsten i den kommun där den unge bor.

Informationen i rapporten bygger på lagar och andra författningar, bästa tillgängliga kunskap i form av forskning och den samlade kunskap om arbetssättet som idag finns hos myndigheterna och befintliga verksamheter för sociala insatsgrupper.

Arbetet med rapporten har genomförts av Rose-Marie Nylander. Ansvarig för arbetet har varit enhetschef Elisabeth Åhsberg.

Lars-Torsten Larsson

Avdelningschef

Avdelningen för kunskapsstyrning för hälso- och sjukvård

Innehåll

Förord	3
Bakgrund	7
Kunskapsstöd till socialtjänsten	7
Att komma igång	9
Behovsinventering	9
Ledning och organisation.....	9
Gemensamma utgångspunkter	11
Det praktiska arbetet	13
Vilka ungdomar är lämpliga att inkludera?	13
Delaktighet och självbestämmande	14
Stöd för att inhämta samtycke	16
Utreda behov av stödinsatser	20
Beslut om stödinsatser.....	22
Samordning av insatserna	22
Metoder för hindra unga att begå brott.....	25
Systematisk uppföljning	28
Förberedelser	29
Genomförande.....	29
Referenser	31

Bakgrund

Denna rapport beskriver hur socialtjänsten kan förbereda, genomföra och följa upp ett lokalt arbete med sociala insatsgrupper.

Enligt regeringens förslag (Ju2011/1906/KRIM) är sociala insatsgrupper en lokal samverkansform där insatserna för unga i riskzon att återfalla i allvarlig brottslighet koordineras på individnivå och där stödet till den unge samordnas under ledning av socialtjänsten.

Våren 2011 initierade dåvarande Rikspolisstyrelsen, på uppdrag av regeringen (Ju2011/1906 /KRIM), verksamheter för samverkan i sociala insatsgrupper på tolv platser i Sverige. Idag finns ett fyrtiotal verksamheter för sociala insatsgrupper i landet [3]. Lokalt organiseras och samordnas arbetet på olika sätt och målgruppen för arbetet varierar. Likväl finns några gemensamma komponenter:

- Socialtjänsten samordnar insatserna kring ungdomen
- Ungdomen och/eller vårdnadshavarna samtycker till att de medverkade myndigheterna får lämna uppgifter om ungdomen till varandra
- Insatser anpassas till ungdomens behov och intressen.

Det är vanligt att polis, skola och socialtjänst deltar i samverkan, även om andra aktörer också kan kopplas till arbetet med ungdomen. Beskrivningar av hur andra verksamheter kan bidra i arbetet med en ungdom finns i den vägledning som Socialstyrelsen tidigare publicerat [4].

Kunskapsstöd till socialtjänsten

Denna rapport riktar sig i första hand till socialtjänsten som är utpekad samordnare för arbetet med sociala insatsgrupper, men den kan vara relevant för andra aktörer som kan komma att ingå i det lokala samverkansarbetet.

Informationen i denna rapport bygger på lagar och andra författningar, bästa tillgängliga kunskap i form av forskning och den samlade kunskap som finns hos myndigheterna och de befintliga verksamheterna för sociala insatsgrupper. År 2012 gjorde Socialstyrelsen en kartläggning av forskning om samverkansmodeller för att förebygga brott bland unga [1].

Det finns flera utvärderingar som beskriver hur arbetet med sociala insatser genomförs lokalt [5-8] men ännu finns ingen utvärdering som beskriver resultat för de ungdomarna som fått stöd av en social insatsgrupp. 2014 fick Socialstyrelsen i uppdrag att utvärdera arbetet med sociala insatsgrupper på individnivå (Ju2014/5328/ PO) och samtidigt kartlägga vilka samverkansformer för sociala insatsgrupper som finns i landet. Arbetet ska slutrapporteras till regeringen sista september 2017.

Alltsedan starten av försöksverksamheterna har myndigheten genom studiebesök, deltagande på konferenser och genom olika workshops, följt och samlat in verksamheternas erfarenheter [3]. Denna rapport beskriver hur man kan:

- skapa förutsättningar för en god samverkan lokalt
- upptäcka ungdomar i riskzon
- öka delaktighet och inflytande för ungdomen
- genomföra arbetet praktiskt
- följa upp verksamheten och resultaten för ungdomen.

Att komma igång

I detta avsnitt beskrivs vad som är viktigt att tänka på för att skapa förutsättningar för ett bra och långsiktigt samverkansarbete. Informationen bygger på den kunskap som finns om samverkan generellt och samverkan specifikt för det brottsförebyggande arbetet med ungdomar samt på de samlade erfarenheterna av arbete med sociala insatsgrupper som finns hos befintliga verksamheter och hos myndigheterna.

Behovsinventering

För att kunna ta ett beslut om huruvida man ska satsa på sociala insatsgrupper eller inte behöver man skapa sig en god uppfattning om hur de lokala problemen med ungdomskriminalitet ser ut. Man behöver känna till hur många ungdomar som riskerar att utveckla en kriminell livsstil. De verksamheter som kan komma att ingå i ett lokalt samverkansarbete behöver ge sin bild av hur de ser på problemen och tillsammans göra en analys och utarbeta strategier. Forskning kring samverkan i det brottsförebyggande arbetet med ungdomar antyder att det är nödvändigt att göra gemensamma inledande behovsinventeringar för att kunna utarbeta lämpliga strategier [1]. Lämplig information att utgå ifrån kan bland annat vara:

- **Brottsförebyggande rådet** – Antal anmälda och uppklarade brott, misstänkta eller lagförda personer, resultat från trygghetsmätningar.
- **Socialtjänsten** – Uppskattning av antal ungdomar aktuella för utredning/insatser på grund av eget beteende som missbruk, kriminalitet eller andra relevanta riskfaktorer.
- **Polisen** – Förekomst av brott specificerat i tid och plats, antal ungdomar som misstänks för olika brottstyper, förekomst av kriminella grupperingar, förekomst av narkotika.

Ledning och organisation

Den yttersta ledningen i varje medverkande organisation har en nyckelroll när det gäller samverkan. Det är de som kan tillsätta resurser till arbetet och tydliggöra att arbetet ska genomföras. Forskning om samverkan i det brottsförebyggande arbetet beskriver att en framgångsfaktor för en bra samverkan är att arbetet är legitimerat och förankrat på alla nivåer. En ledning som efterfrågar resultat och en struktur för uppföljning av arbetet har visat sig betydelsefullt eftersom det skapar engagemang och motivation för de inblandade. Forskningen visar också att samverkan underlättas om den integreras i redan befintliga strukturer [1]. När försöksverksamheterna startade föreslog Rikspolisstyrelsen att arbetet lokalt skulle organiseras i tre nivåer [9]:

- Styrgrupp
- Beredningsgrupp
- Operativ arbetsgrupp ("den sociala insatsgruppen").

Styrgruppen

Styrgruppen består vanligtvis av personer med övergripande ansvar från polisen, skolan och socialtjänsten. Personerna som ingår behöver mandat att fatta beslut på en övergripande nivå i den egna organisationen. Viktiga uppgifter för representanter i styrgruppen kan till exempel vara att:

- tillsätta resurser
- förankra arbetet på alla nivåer i den egna organisationen
- tydliggöra mål och prioriteringar
- klargöra roller, ansvar och befogenheter
- skapa motivation, intresse och engagemang
- efterfråga resultat.

Beredningsgruppen

I beredningsgrupperna ingår vanligtvis chefer inom socialtjänstens barn- och familjeomsorg, närpolischefer, rektorer från skolan och enhetschef från fritidsförvaltningen. I de flesta fall ingår samordnaren för socialtjänsten i gruppen, som en länk i kommunikationen mellan styrgrupp och den operativa sociala insatsgruppen [10]. I beredningsgruppen diskuteras till exempel:

- ungdomens behov av stöd
- lämpliga insatser till en ungdom
- aktörer lämpliga att involvera i arbetet med ungdomen.

Tänk på att diskussioner om förhållanden som rör enskilda ungdomar kan ske först när verksamheterna har fått samtycke från ungdomen och/eller vårdnadshavarna till att lämna information om ungdomen till andra aktörer i gruppen. I annat fall måste diskussionerna föras i avidentifierad form.

Beredningsgruppen kan inte fatta formella beslut om de hjälpinsatser som föreslås till enskilda ungdomar. Varje myndighet har sitt ansvarsområde och varje deltagande myndighetsrepresentant behöver se till att de beslut och resurser som krävs kommer till stånd i den egna verksamheten.

Den sociala insatsgruppen

Den sociala insatsgruppen är den egentliga resursgruppen kring ungdomen. Självklara aktörer i detta arbete är socialtjänsten, polisen och skolan men även andra professioner kan vara mycket viktiga. Vilka som ska ingå bestäms utifrån de behov som finns för varje enskild ungdom.

Socialtjänstens uppgifter i gruppen kan till exempel vara att

- utreda behov och risker
- besluta om socialtjänstens insatser
- upprätta individuella åtgärdsplaner
- samordna det gemensamma arbetet
- följa upp åtgärdsplanerna
- följa och dokumentera arbetet och resultat för ungdomen.

Samordning av insatserna

De flesta lokala verksamheter för sociala insatsgrupper utser en särskild samordnare från socialtjänsten. Det är vanligt att samordnaren är en nyckelperson i arbetet med att driva på samverkansarbetet så att det kommer till stånd och lever vidare. Många av samordnarna är också en viktig kontaktperson för ungdomen och föräldrarna. På vissa ställen finns flera samordnare med uppdelade uppgifter och funktioner [10]. Tänkbara uppgifter för samordnare för de sociala insatsgrupperna kan bland annat vara:

- Att hålla ihop arbetet för de sociala insatsgrupperna
- Knyta berörda aktörer till arbetet
- Kalla till regelbundna möten
- Se till att medverkande kommer till mötena
- Bereda ärenden som ska upp till beredningsgruppen
- Delta i beredningsgruppens möten
- Upprätta åtgärdsplaner
- Föra minnesanteckningar från möten
- Vara kontaktperson för ungdomen och föräldrarna
- Vara ett socialt och praktiskt stöd för ungdomen.

I möten med de lokala verksamheterna har socialtjänsten ofta framfört att en framgångsfaktor för en bra samverkan och samordning av insatserna är att samordnaren har ett tydligt uppdrag, ingår i beredningsgruppen och har tid avsatt till att samordna arbetet [3].

Gemensamma utgångspunkter

Forskning visar att samsyn och gemensamma utgångspunkter i arbetet är viktigt för att samverkan ska fungera [11]. Olika professioner har olika synsätt och förutsättningar för sitt arbete i exempelvis frågor som rör sekretess. Det är angeläget att tillsammans i samverkansgruppen skapa en förståelse för varandras uppdrag och begränsningar så att det blir tydligt vad som kan förväntas av var och en. Forskningen om samverkan i det brottsförebyggande arbetet indikerar att en viktig faktor för en bra samverkan är att de ingående aktörerna har goda kunskaper om varandras uppgifter och roller [1].

I arbetet med sociala insatsgrupper kan det vara av betydelse att skapa sig en samsyn när det gäller frågor om

- målsättningen för samverkan
- vilken målgrupp man ska rikta sig till
- vilka roller och vilket ansvar olika aktörer ska ha
- vilka rutiner som ska gälla för olika delar av arbetet
- hur uppföljning av arbetet ska gå till.

Tydliga rutiner

Representanter för befintliga verksamheter för sociala insatsgrupper har framfört att det är särskilt viktigt att enas om vilka rutiner som ska gälla för vissa delar i arbetet, exempelvis när det gäller:

- hur man ska upptäcka ungdomar i behov av stöd
- vilka ungdomar som ska erbjudas stöd
- hur man ska hantera sekretessfrågorna och hur man ska hämta in samtycke
- hur uppföljning av arbetet ska gå till.

Det praktiska arbetet

Det här avsnittet ska kunna ge socialtjänsten stöd i arbetet med samverkan och de individuella insatserna till ungdomen. Följande frågor kommer att tas upp:

1. Vilka ungdomar är lämpliga att inkludera?
2. Delaktighet och självbestämmande
3. Samtycke och sekretess
4. Utredning av behov av stödinsatser
5. Beslut om stödinsatser
6. Samordning av insatserna
7. Metoder för att hindra unga att begå brott.

För flera av dessa frågor finns inget färdigt svar på hur arbetet ska göras. Utgångspunkten är främst aktuell forskning och myndigheters och lokala verksamheters samlade erfarenheter av hur man kan möta behov hos ungdomar.

Vilka ungdomar är lämpliga att inkludera?

De sociala insatsgrupperna i landet har delvis olika målgrupper för sin verksamhet. En del väljer att inkludera mycket unga personer som ännu inte har begått brott medan andra fokuserar på ungdomar med redan svår brottsproblematik [3]. I nuläget finns ingen utvärdering som kan ge information om vilken målgrupp som modellen lämpar sig bäst för.

Det är relativt vanligt att unga människor begår brott, ofta tillsammans med andra unga, utan att utveckla en mer varaktig kriminalitet. Den befintliga forskningen kring brottsförebyggande arbete beskriver att ett riktat och omfattande stöd har störst effekt på och är mest motiverat för ungdomar som redan har begått brott och som löper hög risk att återfalla i ny brottslighet. Att ge ett alltför omfattande stöd utan att det är befogat kan innebära en risk i sig [2] och kan också innebära att någon som är i större behov av stöd inte får det.

Noggrann riskbedömning behöver göras

Ett bra stöd vid riskbedömning är att använda sig av standardiserade bedömningsinstrument men det räcker inte utan man behöver göra en helhetsbedömning av risk- och skyddsfaktorer.

Att tidigare ha begått brott, att ha begått brott i mycket ung ålder och att första gången begå allvarligare brott är tydliga indikatorer för risk att utveckla en allvarligare kriminalitet [12]. De debutbrott som indikerar fortsatt

eller intensiv brottskarriär är rån, tillgrepp av motorfordon och brott mot allmän verksamhet, s.k. strategiska brott [13].

De viktigaste *riskfaktorerna* för att börja begå brott eller rekryteras till kriminella nätverk är enligt samlad kunskap [2] att ungdomen

- kommer från en socialt och ekonomiskt utsatt miljö
- har familj och vänner som begår brott
- tidigt uppvisat olika normbrytande beteenden
- presterar dåligt i skolan
- skolkar regelbundet
- begår brott med andra
- har begått det första brottet i mycket ung ålder
- har begått s.k. strategiska brott vid debut
- tidigare har dömts för brott
- uppvisar flera riskfaktorer samtidigt.

De faktorer som visat sig ha *skyddande* inverkan trots att det finns riskfaktorer [2] är att ungdomen

- har god fysisk hälsa
- har hög intelligens
- har hög social förmåga
- har stor prestations- och initiativförmåga
- är känslomässigt stabil.

Delaktighet och självbestämmande

Begreppen delaktighet, inflytande och självbestämmande är bärande principer för all vård och omsorg. Socialtjänsten ska utgå från den enskildes situation, omständigheter och önskemål för att denne ska göras delaktig i planering och genomförande av det stöd och den hjälp som han eller hon behöver. Socialtjänstens verksamhet ska bygga på respekt för människornas självbestämmanderätt och integritet¹. Vidare ska socialnämndens insatser för den enskilde utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar².

Insatser kan alltså inte beslutas mot den enskildes vilja utan frivillighet och självbestämmande ska vara vägledande. Det betyder att den enskilde bestämmer om han eller hon ska ta emot ett erbjudande om en insats³. I några speciella situationer kan dock insatser beviljas ett barn utan en eller båda vårdnadshavarnas samtycke⁴. Läs mer om detta i Socialstyrelsens handbok

¹ Se 1 kap. 1 § SoL.

² Se 3 kap. 5 § SoL.

³ Prop. 1979/80:1 A Om socialtjänsten s. 209

⁴ Se bl.a. 3 kap. 6 a § andra stycket SoL, 6 kap. 13 a § föräldrabalken och lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU.

Utreda barn och unga – handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen [14].

Andra grundläggande utgångspunkter för socialtjänstens arbete är principen om barnets bästa och barnets rätt till delaktighet. Vid åtgärder som rör barn ska barnets bästa särskilt beaktas. Vid beslut eller andra åtgärder som rör vård- eller behandlingsinsatser för barn ska vad som är bäst för barnet vara avgörande.⁵

När en åtgärd rör ett barn ska barnet få relevant information. Barnet ska ges möjlighet att framföra sina åsikter i frågor som rör barnet. Om barnet inte framför sina åsikter ska hans eller hennes inställning så långt det är möjligt kartläggas på annat sätt. Barnets åsikter och inställning ska tillmätas betydelse i förhållande till hans eller hennes ålder och mognad. Ett barn som fyllt 15 år har rätt att föra sin egen talan i mål och ärenden enligt socialtjänstlagen.⁶

Barns och ungas rätt till information är en viktig förutsättning för att de ska kunna komma till tals och vara delaktiga. Det är viktigt att ta reda på om barnet har kunnat ta emot och förstå vad informationen innebär. Socialtjänsten har skyldighet att se till att barnet får relevant information om vad som pågår och om vad som planeras för barnet. Informationen bör ges vid flera tillfällen under handlägningsprocessen. Information måste anpassas så barnet eller den unge kan ta till sig den.⁷

Delaktighet i arbetet med sociala insatsgrupper

Ungdomar som har fått stöd av en social insatsgrupp beskriver att de inte alltid haft en tydlig bild av vad sociala insatsgrupper är och innebär. De har heller inte vetat varför de blivit tillfrågade att delta eller hur länge de förväntats delta. De har inte heller känt till vad som händer när stödet tar slut. Ungdomarna har fått en förfrågan om att delta och har tillfrågats om de ville skriva på samtycke till att bryta sekretessen, men alla har inte fullt ut förstått vad det skulle innebära. Vissa ungdomar beskriver att det inte varit tydligt att stödet varit frivilligt utan att de uppfattat det som tvingande [8].

En utvärdering av sociala insatsgruppers arbete, gjord av Barnombudsmannen, visade att bristande information och liten möjlighet till delaktighet för ungdomarna genomsyrade hela processen, från introduktion till avslut [8].

Modellen med sociala insatsgrupper bygger på att ungdomen, och i vissa fall vårdnadshavarna, samtycker till att sekretessbelagda uppgifter får lämnas mellan aktörer som ska samverka. Samtycket bryter då sekretessen. Det ska handla om ett informerat samtycke, dvs. den som samtycker måste förstå vad han eller hon samtycker till. Att ungdomen lämnar sitt samtycke till informationsutbyte kan ses som en viktig förutsättning för arbetet och ett tecken på att ungdomen är motiverad till förändring. Utan ungdomens delaktighet och motivation är chanserna till förändringar små.

⁵ Se 1 kap. 2 § SoL.

⁶ Se 11 kap. 10 § SoL.

⁷ Jfr prop. 2006/07:129 Utveckling av den sociala barn- och ungdomsvården m.m. s. 38 och s. 112.

Det är viktigt att tydliggöra för ungdomen:

1. Vad sociala insatsgrupper innebär och syftar till
2. Varför man vill erbjuda ungdomen stödet
3. Att det är frivilligt att delta och beskriva andra stödalternativ
4. Vad samtycket att lämna ut uppgifter till andra i gruppen innebär och att samtycket när som helst kan återkallas
5. Att ungdomen själv kommer att få delta i planeringen av genomförandet
6. Att ungdomen kommer att få relevant information i alla delar.

Varje ungdom behöver också få veta att även om han eller hon tackar nej till erbjudande om stöd från en social insatsgrupp eller om stödet av någon annan anledning upphör, kvarstår socialtjänstens ansvar för att erbjuda stöd om ungdomen behöver det.

Stöd för att inhämta samtycke

Sociala insatsgrupper bygger på samtycke

Uppgifter om enskildas personliga förhållanden som finns hos myndigheter omfattas i många fall av sekretess. Den omständigheten att flera myndigheter samverkar i samrådsgrupper eller på annat sätt påverkar inte sekretessen⁸.

Det finns inga hinder för att samråda och diskutera ett ärende om uppgifterna är oidentifierade men några uppgifter som kan bidra till att den enskilde kan identifieras får då inte komma fram.

Modellen med sociala insatsgrupper bygger på att den enskilde samtycker till att sekretessbelagda uppgifter får lämnas mellan aktörer som ska samverka. Samtycket bryter då sekretessen⁹. Samtycket kan lämnas på olika sätt och kan när som helst återkallas¹⁰.

Varje aktör ansvarar för sin information

De myndigheter som kan ingå i en samverkansgrupp omfattas av olika sekretessbestämmelser. Var och en ansvarar för att veta vad som gäller i den egna verksamheten och vilka uppgifter som han eller hon har möjlighet att lämna ut. Var och en har också ett ansvar för att inte lämna ut mer sekretessbelagd information än vad man har stöd för i samtycket eller i någon annan bestämmelse som bryter sekretessen.

⁸ JO 1987/88 s. 148.

⁹ Se 12 kap. 2 § offentlighets- och sekretesslagen (2009:400), OSL.

¹⁰ Se prop. 1979/80:2 Förslag till sekretesslag m.m. Del A s. 331.

Varje aktör inhämtar sitt samtycke

Varje berörd myndighet måste själv inhämta samtycke från den enskilde till att uppgifter lämnas ut¹¹. Det är viktigt att varje verksamhet har en dialog med den enskilde om vilka uppgifter som kan lämnas ut från just den verksamheten och att den enskilde är införstådd med vad han eller hon har samtyckt till. När en person samtycker till att sekretessbelagda uppgifter får lämnas ut från en myndighet behöver det tydligt framgå vilka uppgifter det gäller och vilken verksamhet som får ta del av uppgifterna.¹²

Socialtjänsten har stark sekretess

Personer som kommer i kontakt med socialtjänsten ska kunna lita på att känsliga uppgifter om honom eller henne inte sprids. Sekretessreglerna är grundläggande för socialtjänstens möjligheter att få till stånd ett förtroendefullt samarbete med den enskilde, vilket är en förutsättning för ett lyckat samarbete¹³. Om det inte står klart att en uppgift om en enskilds personliga förhållanden kan röjas utan att den enskilde eller någon av hans eller hennes närstående lider men, gäller sekretess inom socialtjänsten¹⁴.

Sekretess mellan myndigheter

Sekretess gäller både gentemot enskilda individer och gentemot andra myndigheter¹⁵. Kommunala nämnder, tillsammans med underlydande förvaltning, ses som egna myndigheter i sekretesshänseende. Sekretessen gäller alltså även mot andra kommunala nämnder¹⁶.

Sekretess inom en myndighet

Sekretess gäller också inom en myndighet om

- det finns olika verksamhetsgrenar inom myndigheten, och
- verksamhetsgrenarna är självständiga i förhållande till varandra¹⁷.

Med olika verksamhetsgrenar avses i OSL:s mening att olika delar av en myndighets verksamhet tillämpar sinsemellan helt olika set av sekretessbestämmelser. Om det finns olika verksamhetsgrenar är nästa steg att göra en bedömning av om verksamhetsgrenarna har organiserats på ett sådant sätt att de är självständiga i förhållande till varandra. Det är bara om båda dessa kriterier är uppfyllda som det uppstår en sekretessgräns inom myndigheten.¹⁸

Inre sekretess

Även i de fall det saknas sekretessgränser inom en myndighet måste personalen hantera information på ett ansvarsfullt sätt. En befattningshavare kan inte helt fritt lämna uppgifter som omfattas av sekretess till sina kollegor. Den här

¹¹ Se JO 2011/12 s. 557.

¹² Se bl.a. JO 1997/98 s. 328, JO 2006/07 s. 355 och JO 2011/12 s. 557.

¹³ Prop. 1996/97:124 s. 58.

¹⁴ Se 26 kap. 1 § OSL.

¹⁵ Se 8 kap. 1 § OSL.

¹⁶ Se bl.a. prop. 1995/96:196 Besöksinskränkningar vid viss tvångsvård m.m. s. 20 och prop. 1996/97:105 Kommunal samverkan s. 59.

¹⁷ Se 8 kap. 2 § OSL.

¹⁸ Se prop. 2008/09:150 Offentlighets- och sekretesslag s. 360.

begränsningen brukar kallas för inre sekretess. Det hindrar dock inte att uppgifter exempelvis får lämnas till andra personer som deltar i handläggningen av ett ärende inom en myndighet¹⁹ eller att en handläggare frågar en kollega om råd om det objektivt sett framstår som försvarbart²⁰.

Den inre sekretessen regleras inte i offentlighets- och sekretesslagen men kommer till uttryck i andra lagar. Exempelvis gäller för socialtjänsten att handlingar som rör enskildas personliga förhållanden ska förvaras så att obehöriga inte får tillgång till dem²¹. I förarbetena till den bestämmelsen sägs att som ”obehörig” anses den som inte har legitim anledning att ta del av handlingen i sin tjänsteutövning²².

Vem ska samtycka?

Det är den person som sekretessen är avsedd att skydda, alltså den person som uppgifterna handlar om, som ”förfogar över sekretessen” och kan ge sitt samtycke till att uppgifter lämnas ut²³. Det innebär att samtycket bara kan omfatta uppgifter om just honom eller henne. Om en uppgift handlar om flera personer, exempelvis både om en ungdom och om en familjemedlem, behövs samtycke från båda. Om den enskilde har en legal ställföreträdare, såsom en förvaltare eller en god man, kan det i vissa fall vara den personen som behöver samtycka²⁴.

Om uppgifterna gäller en person som inte har fyllt 18 år kan det vara vårdnadshavarna som behöver samtycka, ibland tillsammans med barnet.²⁵

När kan ett barn lämna samtycke?

Det går inte att säga generellt om och när en person under 18 år själv kan ge samtycke till att lämna ut uppgifter som rör honom eller henne. Det behöver göras en individuell bedömning i varje enskilt fall, där man väger in sådant som barnets ålder och mognad, vilken information det rör sig om samt vilken typ av ärende det är.²⁶

Vilken information behöver ingå?

Sekretessen finns till för att skydda den enskildes integritet och ska inte hävas utan anledning. Det är därför viktigt att i varje enskilt fall fundera över vilken information om den enskilde som skulle behöva lämnas ut och till vem. Det är möjligt att lämna samtycke till att endast vissa utvalda uppgifter får lämnas ut²⁷. Det är också viktigt att samtycket inte blir mer omfattande än vad den enskilde har avsett eller är införstådd med²⁸.

¹⁹ Se bl.a. prop. 1981/82:186 Ändring i sekretesslagen (1980:100) m.m. s. 38.

²⁰ Se JO 1983/84 s. 258.

²¹ Se 11 kap. 5 § andra stycket OSL.

²² Se prop. 1979/80:1 om socialtjänsten s. 563.

²³ Se 12 kap. 2 § OSL.

²⁴ Se prop. 2008/09:150 s. 330.

²⁵ Se 12 kap. 3 § OSL.

²⁶ Se 12 kap. 3 § OSL, även JO 2010/11 s. 591.

²⁷ Se 12 kap. 2 § OSL.

²⁸ Se JO 1990/91 s. 366.

Dialogen är viktig

Justitieombudsmannen, JO, har uttalat att vilka utredningskontakter som socialnämnden behöver ta och hur uppgifterna ska inhämtas bör bestämmas i samråd mellan handläggaren och sökanden²⁹. Innan den enskilde lämnar ett samtycke till uppgiftsöverföring mellan olika myndigheter behöver han eller hon också få klar och tydlig information om vad samtycket innebär och vilka uppgifter som kan komma att lämnas ut respektive begäras utlämnande³⁰. Det behöver vara tydligt i förhållande till vem och i vilken utsträckning samtycket ges³¹.

Skriftligt samtycke är ofta en fördel

Det finns inga krav i lagen på att ett samtycke ska vara skriftligt för att vara giltigt. Men JO har uttalat att om det handlar om känsliga uppgifter finns det som regel skäl att inhämta samtycket skriftligt eller åtminstone anteckna när och hur det har inhämtats³².

Generella blanketter innebär risker

Ett sätt att ta in ett skriftligt samtycke är att använda sig av en förtryckt blankett. JO har uttalat sig om riskerna med generella blanketter i flera beslut, främst kopplat till samtyckets omfattning. En risk kan vara att samtyckesblanketten utformas på ett sådant sätt att den enskilde, genom att skriva under den, lämnar medgivande som går längre än vad som behövs för att utföra arbetet³³. Ett färdigt formulär för samtycke bör inte ges ett så generellt innehåll att den enskilde allmänt förklarar sig avstå från sekretessen hos en myndighet³⁴. Det kan också finnas en risk att det blir svårt för den enskilde att vid undertecknandet av en färdig blankett överblicka vilka konsekvenser som medgivandet kan få³⁵.

²⁹ Se JO 1997/98 s. 328.

³⁰ Se JO 2006/07 s. 355.

³¹ Se JO 2011/12 s. 557.

³² Se JO 2010/11 s. 591 och JO 2010/11 s. 638.

³³ Se JO:s beslut den 21 maj 2015 dnr 117-2014, JO 2006/07 s. 274 och JO 1997/98 s. 328.

³⁴ Se JO 2006/07 s. 355.

³⁵ Se JO 2011/12 s. 557.

När samtycke hämtas in är det viktigt att bland annat tänka på att:

- Det är personen som uppgifterna handlar om som kan samtycka till att de lämnas ut (om det är en person som inte fyllt 18 kan det vara vårdnadshavarna som behöver samtycka, ibland tillsammans med barnet).
- Varje verksamhet behöver ha en dialog med den enskilde om vilka uppgifter som kan lämnas ut från verksamheten.
- Det ska tydligt framgå vilka uppgifter som kan lämnas ut och vilken verksamhet som får ta del av uppgifterna.
- Samtycket får inte bli mer omfattande än vad den enskilde har avsett och är införstådd med.
- Varje representant i samverkanverkansgruppen ansvarar för att inte lämna ut mer uppgifter än han eller hon har stöd för i samtycket (eller andra bestämmelser)
- Ett samtycke kan lämnas på olika sätt, men om det handlar om känsliga uppgifter finns som regel skäl att inhämta samtycke skriftligt eller att anteckna när och hur det inhämtats.
- Ett samtycke kan när som helst återkallas.

Mer information om exempelvis vad sekretess innebär, vem som förfogar över sekretess och bestämmelser som bryter sekretessen finns i handboken *Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten* [15].

Utreda behov av stödinsatser

Socialnämnden ska utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan, anmälan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kan föranleda någon åtgärd av nämnden. Vad som har kommit fram vid utredningen och som har betydelse för ett ärendes avgörande ska tillvaratas på ett betryggande sätt.³⁶ När det gäller barn som kan vara i behov av skydd eller stöd har nämnden ett långtgående utredningsansvar³⁷. Rekommendationer om utredningar om ett barns behov av skydd eller stöd enligt 11 kap. 1 och 2 §§ SoL finns i Socialstyrelsens allmänna råd (SOSFS 2014:6) om handläggning av ärenden som gäller barn och unga. Där framgår bland annat att uppgifter till utredningen bör hämtas in på ett strukturerat sätt med utgångspunkt i vetenskap och beprövad erfarenhet.

Verktyg för bedömningar

Forskning visar att bedömningar av exempelvis hjälpbehov och risk- och skyddsfaktorer, som enbart bygger på handläggares erfarenheter, är mindre tillförlitliga och mindre träffsäkra än strukturerade bedömningar. Att använda standardiserade bedömningsinstrument ger mer säkra och enhetliga bedömningar [16]. En standardiserad bedömningsmetod har prövats vetenskapligt

³⁶ 11 kap. 1 § SoL.

³⁷ Se 11 kap. 1 och 2 §§ SoL.

och genomförs enligt en manual som säkerställer att bedömningen genomförs på rätt sätt och så som det var tänkt. Ett bedömningsinstrument kan användas för uppföljning av resultat för den enskilde individen men också för att följa upp en hel målgrupp genom att man sammanställer gruppens resultat.

För att kunna göra en samlad bedömning av den unges risker, skyddsfaktorer och hjälpbehov behöver man ofta använda flera informationskällor. Det kan till exempel vara relevant att göra bedömningar av missbruksproblematik, antisocialt beteende, risker att återfalla i brott eller av hur hemförhållandena ser ut.

Det finns många bedömningsinstrument som kan användas för risk och behovsbedömning. Var noga med att välja ett instrument som prövats och som visat sig fungera väl för att förutsäga risker och bedöma behov för den aktuella målgruppen.

Nedan följer en beskrivning av de verktyg som socialtjänsten vanligtvis använder vid bedömning av risker, skydd och behov i arbetet med sociala insatsgrupper.

BBIC – Barns behov i Centrum

BBIC är ett verktyg som kan användas i utredning och bedömning av risker och behov för ungdomen i sociala insatsgrupper. BBIC omfattar många livsområden som rör ungdomen själv, vårdnadshavarna och den miljö som ungdomen befinner sig i [17].

SAVRY– Structured Assessment of Violence in Youth

SAVRY är ett strukturerat beslutsstöd för utredning av risk- och skyddsfaktorer hos ungdomar, 12–18 år, med känt antisocialt beteende och som har begått våldsbrott, misshandel och andra allvarliga brott. Formuläret innehåller frågor om brottslighet, familj, individuella och sociala förhållanden, dvs. faktorer som i forskning visat sig ha betydelse för att en ungdom utvecklar ett våldsamt eller allvarligt brottsligt beteende. En korrekt utförd skattning med SAVRY innebär en strukturerad bedömning av den unges risk att återfalla i våldsbrott eller annan form av allvarlig kriminalitet och kan vara ett stöd vid planering av behandling och andra insatser [18].

ESTER – Evidensbaserad strukturerad bedömning av Risk och Skyddsfaktorer

Bedömningar med ESTER syftar till att underlätta, systematisera och strukturera bedömning av risker, skydd och behov av insatser till unga (0–18 år) med risk för eller med normbrytande beteende. Instrumentet fokuserar på 19 risk- och skyddsområden som bedömts vara betydelsefulla och relevanta för att utveckla ett normbrytande beteende. Instrumentet kan också användas som uppföljning av resultat för den unge eftersom avsikten är att se hur risker och skydd minskar eller ökar över tid [19].

Andra bedömningsinstrument

Läs mer om bedömningsinstrument på Kunskapsguidens hemsida [20].

Beslut om stödinsatser

Enligt regeringens förslag (Ju2011/1906/KRIM) är sociala insatsgrupper en lokal samverkansform där insatserna för unga i riskzon att återfalla i allvarlig brottslighet koordineras på individnivå och där stödet till den unge samordnas under ledning av socialtjänsten.

De befintliga verksamheterna för sociala insatsgrupper i landet utför arbetet på olika sätt. Vissa tar formella beslut om att en ungdom ska få stöd av en social insatsgrupp, andra gör det inte [3]. Samverkan mellan myndigheter kan inte betraktas som en insats i sig utan som en samordning av olika verksamheters stödinsatser till en ungdom. Varje aktör kan bara fatta beslut om de stödinsatser som den egna verksamheten kan erbjuda. Socialtjänsten kan uppmärksamma individens samlade behov men bara fatta beslut om de insatser som ingår i socialtjänstens ansvarsområde.

Samordning av insatserna

Verksamheterna beskriver att samordningen är viktig men tidskrävande. Det tar tid att få till en samverkan som fungerar och det har visat sig att enskilda ärenden kräver mycket tid när ungdomen och familjen behöver mycket stöd, särskilt inledningsvis [21].

En effektiv samverkan kring ungdomen stöds av att det finns tid avsatt för samordning och att planering och uppföljning av insatserna sker strukturerat och i god samverkan med ungdomen.

Samordnaren – en nyckelperson

De flesta lokala verksamheter för sociala insatsgrupper utser en särskild samordnare från socialtjänsten. Arbetsuppgifterna för samordnaren kan se olika ut och uppdragets omfattning varierar. En del socialnämnder har någon eller några som arbetar heltid med samordning medan det för andra ingår som en del i det ordinarie arbetet [3]. Det är vanligt att samordaren är en nyckelperson när det gäller att driva på samverkansarbetet så att det verkligen kommer till stånd, fortgår och följs upp väl. Många samordnare är också ungdomens och familjens kontaktperson och den som håller ihop och samordnar arbetet kring varje ungdom.

Vanliga uppgifter för samordnaren för de sociala insatsgrupperna är:

- Att se till att planering och genomförande av insatser sker utifrån ungdomens behov, förutsättningar och önskemål
- Se till att ungdomen görs delaktig i alla delar
- Att vara projektledare för arbetet med sociala insatsgrupper
- Att delta i beredningsgruppens möten
- Kalla till regelbundna samverkans-/nätverksmöten
- Se till att medverkande kommer till möten
- Föra minnesanteckningar
- Upprätta åtgärdsplaner med ungdomen
- Dokumentera möten och följa upp insatser
- Vara kontaktperson och ett praktiskt stöd för ungdomen och föräldrarna
- Återkoppla till andra delar i samverkansorganisationen.

Ungdomar som fått stöd från en social insatsgrupp beskriver att samordnaren är en mycket betydelsefull person [8]. Det är den person som de har förtroende för, som talar för dem, som håller i kontakter med andra myndigheter och som finns tillgänglig för olika typer av hjälp och stöd.

I möten med de lokala verksamheterna har socialtjänsten framfört att en framgångsfaktor för en bra samverkan och samordning av insatserna är att det finns en utpekad samordnare med ett tydligt uppdrag och att denne finns med i beredningsgruppen [3].

Nätverksmöten

Väl genomförda nätverksmöten kan bidra till en effektiv samordning genom bra planering, genomförande och uppföljning av hjälpinsatserna till ungdomen.

Ungdomar som fått stöd av sociala insatsgrupper säger att det är bra med gemensamma möten så att de slipper fara runt hos olika myndigheter. De känner dock inte alltid till varför man har ett möte, hur mötet kommer att gå till, vilka som kommer att delta eller varför vissa deltagare är där. Ungdomarna vill själva kunna påverka vilka som ska vara med på mötena. De vill att det ska vara personer som de har förtroende för och ser gärna att någon av dem själv har erfarenhet av kriminalitet. De tycker att man ska fokusera på möjligheter istället för problem och att man ska utgå från vad ungdomen själv vill uppnå [8].

Förberedelser

Det är viktigt att förbereda de medverkande på vad mötet ska syfta till och vilka som ska delta. Detta kan tydliggöras i en dagordning som alla får ta del av i god tid före mötet. De medverkande från myndigheterna behöver kunna komma förberedda till mötet och ha förankrat i den egna organisationen vad de kan bidra med i arbetet med ungdomen.

En del ungdomar som deltagit i sociala insatsgrupper har beskrivit att de oroat sig för att man kommer att prata om saker som de inte vill dela med alla i rummet, till exempel med föräldrarna eller andra inbjudna. Särskilda förberedelser med ungdomen och föräldrarna behövs så att de ska kunna känna sig trygga med vad som ska hända på mötet och vad som kommer att tas upp där.

Det är viktigt att överväga vilka som verkligen behöver vara med på mötet. Storleken på mötet (antal deltagare) kan ha betydelse för hur väl de medverkande kommer till tals och påverka möjligheten att komma fram till konkreta beslut eller en konkret planering.

Inför ett nätverksmöte kan det vara viktigt att tillsammans med ungdomen gå igenom:

- vad mötet ska handla om
- vad mötet ska leda till
- vilka som ska vara där
- vad man ska prata om
- vad ska hända efter mötet.

Genomförande

Nätverksmöten behöver en bra mötesledare. Ofta är det samordnaren för de sociala insatsgrupperna som håller i de gemensamma samverkansmötena. En bra mötesledare har fokus på planering och uppföljning av insatserna till ungdomen och undviker att använda tid till att exempelvis reda ut resursfrågor eller ansvar mellan myndigheterna.

Viktiga uppgifter för mötesledaren kan vara att:

- fördela ordet så att alla kommer till tals
- se till att alla uppför sig respektfullt och har ett gott bemötande
- se till att alla förstår vad som sägs på mötet
- verka för att mötet blir strukturerat och att man kommer fram till konkreta beslut eller en konkret planering.

Dokumentation

Varje myndighet är ansvarig för sin egen dokumentation inom ramen för sin verksamhet. Det innebär att varje myndighet som samverkar i den sociala insatsgruppen måste följa de bestämmelser som gäller kring dokumentation för just den verksamheten. För socialtjänsten finns bestämmelser om vad som ska eller får dokumenteras och hur dokumentationen ska utformas i bland annat socialtjänstlagen, lagen (2001:454) om behandling av personuppgifter inom socialtjänsten och i Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd

(SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS.

Läs mer om bestämmelser om dokumentation i Socialstyrelsens handbok Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten [15].

Åtgärdsplan

I modellen för de sociala insatsgrupperna ingår att insatserna för ungdomen koordineras på individnivå utifrån en individuellt upprättad åtgärdsplan³⁸. Åtgärdsplanen kan vara ett verktyg för att tydliggöra olika medverkandes roller och ansvar och kan göra det tydligt för ungdomen vad som förväntas av honom eller henne och vad han eller hon kan förvänta sig för stöd av myndigheterna. Åtgärdsplanen kan användas som ett komplement till den genomförandeplan enligt dokumentationssystemet BBIC (Barns Behov i Centrum) som de flesta socialtjänster idag använder sig av i sitt utredningsarbete med barn och unga under 18 år.

Åtgärdsplanen kan innehålla huvudmål och delmål för olika relevanta livsområden såsom sysselsättning, hälsa, fritid, kriminalitet, kamrater och ekonomi. För varje livsområde eller delmål kan man redogöra för genomförandet, vem som ansvarar för åtgärden och när varje mål ska följas upp [4].

Ungdomar som fått stöd av sociala insatsgrupper berättar att de inte alltid känner till att det finns en åtgärdsplan. De förstår att någon form av planering har gjorts men har inte full ut förstått vad som bestämdes, vad de kan förvänta sig för stöd, vad de ska bidra med eller vad som händer när stödet upphör. Flera ungdomar beskriver att de inte fått ta del av någon skriftlig plan eller någon annan dokumentation efter möten [8].

Åtgärdsplanen kan till exempel beskriva:

- den långsiktiga målsättningen
- delmål och olika aktiviteter
- vem som ska göra vad och när arbetet ska vara klart
- hur och när olika delmål ska följas upp.

Metoder för hindra unga att begå brott

Detta kapitel handlar om vad forskning visar när det gäller effekter av olika metoder för att förebygga återfall i brott bland unga. Underlaget bygger på de kunskapssammanställningar som är aktuella på området.

Genom forskning vet vi att interventioner med terapeutisk ansats, där man försöker förändra beteenden och tankemönster generellt, är mer effektiva än sådana som handlar om att kontrollera att brott inte begås. Detta har större betydelse än vilken specifik metod som används [2, 22-24]. De metoder som är väl anpassade till ungdomens aktuella risker, och där ungdomen har god förmåga att tillgodogöra sig insatserna, är mest effektiva för att förebygga brott [2]. Interventioner där rådgivning och färdighetsträning är centrala

³⁸ Se prop. 2011/12:171 Samverkan för att förebygga ungdomsbrottslighet s. 13.

delar är mest effektiva när det gäller att förhindra att personer utvecklar en kriminell livsstil [1].

Mest effektiva [1] för att förebygga brott är metoder som:

- innehåller rådgivning och färdighetsträning
- syftar till att förändra beteenden och tankemönster
- är väl anpassade och angriper aktuella riskfaktorer.

Program har också större effekt om de är väl implementerade i verksamheten och genomförs enligt sitt ursprungliga upplägg (s.k. programtrohet) [23].

Rådgivning är en vanlig typ av insats som används i det brottsförebyggande arbetet. Det kan handla om individuell rådgivning, gruppträffar, särskilt kvalificerad kontaktperson, mentor och olika familjebaserade behandlingar. Många av dessa rådgivningsvarianter bygger på att genom en förtroendefull relation och med samtal och övningar försöka påverka den unges känslor, tankar och beteenden [1].

Genom färdighetsträning försöker man hjälpa den unge att träna sociala färdigheter som ska ge en ökad förmåga att kontrollera impulser och önsningar i syfte att kunna fungera väl i olika sammanhang. Det sker genom pedagogik och övningar och genom att skapa drivkrafter till förändring. Det finns olika program för att ändra beteenden eller förstärka önskvärda beteenden men även kognitiv beteendeterapi (KBT) används [1].

Multisystemisk terapi, MST

MST är en intensiv familje- och närmiljöbaserad öppenvårdsinsats för familjer och ungdomar 12–17 år som har allvarliga beteendeproblem, såsom kriminalitet, missbruk, skolproblem och aggressivitet, och som löper risk att placeras utanför hemmet. Insatsen riktar sig till delar av den unges omgivning, som familjen, det sociala nätverket och skolan och man bemödar sig om att jobba med alla system samtidigt. Grundtanken är att behandlingen ska påverka alla system och att man ska kunna åstadkomma en hållbar förändring så att den unges problembeteende ska upphöra. Även föräldrarna ges stöd [25]

En utvärdering av MST i Sverige visade inte några skillnader mellan MST och ordinarie insatser [25].

Funktionell Familjeterapi , FFT

FFT är en manualbaserad insats som riktar sig till familjer med ungdomar i åldern 11–18 år som uppvisar ett utåtagerande beteende och har begått brott eller missbrukar. Syftet med programmet är att försöka åstadkomma positiva förändringar för ungdomen så att det antisociala beteendet upphör. Insatsen används i hemmiljö eller på ungdomsinstitutioner. En svensk utvärdering av FFT visade att ungdomar som deltagit i FFT återföll i brott i lägre utsträckning än gruppen som fått ordinarie insatser [26, 27].

Aggressiv Replacement Training, ART

ART är ett manualbaserat träningsprogram för ungdomar med beteendeproblem i åldern 12–20 år. Syftet är bland annat att minska aggressivitet och öka sociala färdigheter och moralisk utveckling för att hindra återfall i normbrytande beteende. Metoden bygger på modifiering av beteenden för att försöka minska oönskade beteenden och ersätta dem med önskade beteenden [28, 29].

I Sverige har en utvärdering av ART, i kombination med beteendeanalys och teckenekonomi, genomförts. Utvärderingen har inte kunnat påvisa några effekter när det gäller återfall i brott jämfört med ordinarie insatser [28]. En genomgång av primärstudier när det gäller effekterna av ART har genomförts och forskningsläget bedöms som svårtolkat och motsägelsefullt [29]

Motiverande samtal, MI

MI är en terapeutisk metod för att främja motivation och beteendeförändringar. Metoden är ursprungligen utvecklad för behandling av alkoholmissbruk men används idag inom flera områden (t.ex. tobak, droger, kost, fysisk aktivitet och kriminalitet) och inom verksamheter såsom hälso- och sjukvården, kriminalvården, socialtjänsten, psykiatrin och skolan. Behandlaren använder olika samtalstekniker för att framkalla, fånga upp och stimulera patientens egen vilja till förändring. De flesta studier av MI har genomförts på vuxna med missbruksproblematik och effekter för denna grupp är väl belagda. Det behövs mer forskning om metodens effekter i Sverige för andra grupper. Det finns ingen utvärdering som har undersökt effekterna av MI när det gäller att förebygga att unga människor begår brott [30].

Systematisk uppföljning

Detta avsnitt är en sammanfattning av Socialstyrelsens publikation om systematisk uppföljning [31] och beskriver kortfattat vad systematisk uppföljning av verksamheten kan bidra till.

Systematisk uppföljning ska bidra till att socialtjänsten uppfyller de krav och förväntningar som uttrycks i lagar och föreskrifter vad gäller handläggning, dokumentation och säkring av kvalitet.

Systematisk uppföljning innebär att följa och beskriva förhållanden och resultat för enskilda klienter (individuell uppföljning) och att sammanställa resultat för grupper av klienter (verksamhetsuppföljning).

Individuell uppföljning innebär att beskriva hur situationen och hjälpbehovet för en viss person ser ut, vilka stödinsatser som han eller hon har fått, om stödet varit tillräckligt, vad klienter och anhöriga tycker om stödet och vilket resultat som uppnåtts över tid.

Verksamhetsuppföljning handlar om att sammanställa resultat för enskilda klienter på gruppnivå, till exempel klientgrupper eller målgrupper, för att överblicka vilka klientgrupper man har, vilket hjälpbehov grupperna har, vilka stödinsatser som erbjuds och hur väl dessa insatser möter hjälpbehovet. Den här informationen kan användas som ett viktigt underlag för att dels undersöka om man arbetar ändamålsenligt och effektivt, dels utveckla och anpassa verksamheten och arbetsprocesserna så att resurserna används så att de kommer till bästa nytta.

- Socialtjänstens insatser ska vara av god kvalitet. Kvaliteten i verksamheten ska systematiskt och fortlöpande utvecklas och säkras (3 kap. 3 SoL).
- Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete och Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2014:5) om dokumentation i verksamhet som bedrivs med stöd av SoL, LVU, LVM och LSS, innehåller bestämmelser om dokumentation och kvalitet i socialtjänstens arbete.
- Socialtjänsten ska göra systematiska uppföljningar och dessa kan innefatta bland annat jämförelser av verksamhetens resultat, målgruppsundersökningar och granskning av dokument, exempelvis journaler och akter (SOSFS 2011:9).

Förberedelser

Arbetet med att systematiskt följa upp verksamheten behöver planeras väl. Det är viktigt att bestämma:

- Vilka uppgifter som är relevanta att samla in,
- Hur och av vem uppgifter ska samlas in,
- När uppgifterna ska samlas in,
- Vilka uppgifter som ska registreras och hur
- Vem som ska analysera och sammanställa uppgifterna.

De uppgifter som ska samlas in måste på ett bra sätt beskriva målgruppen, insatserna och resultat. De mått man väljer att använda måste vara precisa och ta fasta på det man vill mäta.

Man behöver fundera på om man ska hämta uppgifter från register eller andra befintliga system eller om handläggaren själv ska beskriva förhållanden/uppgifter. Uppgifterna får inte vara känsliga för påverkan av vem som samlar in dem och de måste mätas på sätt för varje klient. Det är en fördel att använda standardiserade bedömningsinstrument för att inhämta vissa uppgifter, till exempel om risk för återfall i brott eller för beskrivningar av andra risker och behov.

Det kan behövas ett bra it-system för att föra in och sammanställa data men man kan börja i liten skala med att registrera uppgifter i ett Excel-blad. Det är viktigt att uppgifter registreras i ett och samma system så att de kan sammanställas och analyseras. Man måste ta reda på vilka uppgifter som det är tillåtet att sammanställa.

Genomförande

Systematisk uppföljning kan ske på olika sätt och kan ge svar på olika frågor. Det är relevant att mäta förhållanden före, under och efter insats.

Att mäta *förhållanden före insats* ger viktig information om målgrupper, vilka de är och vilka behov de har. Jämförelser kan göras mellan olika grupper, till exempel mellan pojkar och flickor, mellan yngre och äldre. En del av före-informationen kan vara bakgrundsuppgifter såsom kön, datum för inskrivning, anledning till inskrivning eller beskrivningar av andra betydelsefulla förhållanden, till exempel missbruk, hemförhållanden, risk- och skyddsfaktorer etc.

Att dokumentera och sammanställa *förhållandena under insats* kan synliggöra vad man faktiskt gör och inte gör i ärenden. Dokumentationen visar då om insatser har genomförts eller avslutats och i vilken omfattning de getts. Det kan avslöja om insatsen är olämplig, om intensiteten är tillräcklig eller om andra insatser behöver sättas in.

För att man ska kunna få svar på resultat och förändringar över tid måste man *jämföra förhållandena före insats med förhållandena efter insats*. Det kräver att man vid de två tillfällena mäter förhållanden på samma sätt. Om ett standardiserat instrument har använts är det en fördel att använda det även för uppföljning. Den eventuella skillnad som påvisas kan beskrivas som en

förbättring eller en försämring av det valda måttet. Det kan till exempel vara minskade problem av något slag, minskat eller ökat hjälpbehov, minskad eller ökad frånvaro i skolan.

Ett sätt att mäta resultat är att undersöka hur väl de uppsatta individuella målen har uppnåtts för enskilda ungdomar eller grupper av ungdomar (ålder/kön), exempelvis genom att följa upp åtgärdsplanen eller någon annan konkret planering. Resultat från en systematisk uppföljning kan ses som indikatorer för att en viss insats eller vissa kombinationer av insatser bidrar till förbättringar eller försämringar. Informationen kan dock inte förklara orsaker till förändringen eller beskriva en insats generella effekter. För att kunna dra slutsatser om insatsers effekter krävs vetenskapliga undersökningar med en viss design, där man kan kontrollera för olika faktorer som kan påverka resultaten.

Läs mer om uppföljning i Socialstyrelsens Systematisk uppföljning – Beskrivning och exempel [31].

Referenser

1. Kartläggning av forskning kring samverkansinterventioner med syfte att motverka kriminell livsstil bland unga. Stockholm: Socialstyrelsen; 2012.
2. Insatser för unga lagöverträdare. En systematisk sammanställning av översikter om effekter på återfall i kriminalitet. Stockholm: Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS), Socialstyrelsen; 2008.
3. Åtgärder för att stödja sociala insatsgrupper. Socialstyrelsens arbete 2013–2014. Stockholm; Socialstyrelsen 2014.
4. Samverkan i sociala insatsgrupper. Vägledning för lokalt arbete i syfte att motverka en kriminell livsstil bland unga. Stockholm: Socialstyrelsen; 2012.
5. Sociala insatsgrupper i Skärholmen, år 2. Slutrapport. Stockholm: Skärholmens stadsförvaltning; 2013.
6. Sociala insatsgrupper i Huddinge kommun. Utvärdering av ett projekt riktat mot unga i riskzonen för en kriminell livsstil. Stockholm: FoU Södertörn; 2014.
7. Utvärdering av sociala insatsgrupper. Individinriktad samverkan kring unga i riskzonen. Stockholm: Rikspolisstyrelsen; 2013.
8. Man är inte sina handlingar. Stockholm: Barnombudsmannen; 2015.
9. Det fortsatta arbetet med sociala insatsgrupper. Checklistan. Stockholm: Rikspolisstyrelsen; 2011.
10. Sociala insatsgrupper. Redovisning av regeringsuppdrag. Stockholm: Rikspolisstyrelsen; 2014.
11. Strategier för samverkan kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa. Stockholm: Socialstyrelsen 2007.
12. Farrington, DPWB. Saving children from life of crime. Early risk factors and effective interventions. New York: Oxford University Press; 2007.
13. Granath, SWO. Strategiska brott bland unga på 00-talet. Stockholm: Brottsförebyggande rådet; 2011.
14. Utreda barn och unga – Handbok för socialtjänstens arbete enligt socialtjänstlagen Stockholm: Socialstyrelsen; 2015.
15. Handläggning och dokumentation inom socialtjänsten Stockholm: Socialstyrelsen; 2015.
16. Sundell, K. Barnavårdsutredningar - en kunskapsöversikt. Stockholm: Gothia; 2007.
17. Grundbok i BBIC. Barns behov i centrum Stockholm: Socialstyrelsen; 2015.
18. Långström, N. Att bedöma risk för återfall i brott bland antisociala ungdomar. En kunskapsöversikt. Rapport 2/03. Stockholm; 2003.
19. ESTER-bedömning. Hämtad 2016-01-08 från: <http://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik/sokimetodguiden/foresocialtarbete/esterbedomning>
20. Standardiserade bedömningsmetoder. Hämtad 2016-01-08 från: <http://www.kunskapsguiden.se/ebp/standardiserade-bedomningsmetoder/Sidor/default.aspx>

21. ungdomsenheten., SSB-o. Sociala insatsgrupper i Skärholmen. Slutrapport. Stockholm: Stadsdelsförvaltningen Skärholmen. Barn- och ungdomsenheten.; 2014.
22. Andershed H, m fl. Ungdomar som begår brott. Stockholm: Gothia; 2010.
23. Lipsey, M W. The Primary Factor that Characterize Effective Interventions with Juvenile Offenders. A Meta-Analytic Overview. *Victim & Offenders*. 2009; 4(2):124-47.
24. Hodgkinson J, m fl. Reducing gang related crime. A systematic review of "comprehensive" interventions. London: EPPI-centre, Social Science Unit, Insitute of Education, University of London; 2009.
25. Andréé Löfholm C, m fl. Multisystemic Therapy with Conduct Disordered Youth. Stability of Treatment Outcomes Two Years after Intake. *Evidence & Policy*. 2009; 5:373-97.
26. Hansson K, m fl. Funktionell Familjeterapi - Behandlingsmetod vid ungdomskriminalitet. *Socialvetenskaplig tidskrift*. 2000; 7:231-43.
27. Hansson K, m fl. Funktionell familjeterapi i Barnpsykiatrisk praxis. *Nordisk Psykologi*. 2004; 56(4):304-20.
28. Holmqvist R, m fl. Ger ART bättre behandlingseffekter? Utvärdering av metoder på tre ungdomshem. Stockholm: Statens Insitutionsstyrelse; 2005.
29. Kaunitz C & Strandberg A. Aggression Replacement Training (ART) i Sverige – evidensbaserad socialtjänst i praktiken? *Socionomens Forskningssupplement*. 2009; 26:36-50.
30. Evidensbaserad praktik. Hämtad 2016-01-08 från: <https://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik/sokimetodguidenfor-socialarbete/motiverandesamtal>
31. Systematisk uppföljning - beskrivning och exempel Stockholm: Socialstyrelsen; 2014.